

Щербакова А. С., к.е.н., Мороз Е. Г., к.е.н. (Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

В статті доведено, що запровадження інноваційно-інвестиційної моделі економічного зростання в країні з політичної мети перетворюється на об'єктивну необхідність. Підтверджено, що для зменшення відтоку інвестицій з країни, покращення якості навколишнього природного середовища, нарощення ресурсного потенціалу регіону необхідний раціональний симбіоз економіки та екології. В статті доведено, що доцільною є системна співпраця, деталізація виробничих процесів врахування особливостей управління інноваційно-інвестиційними процесами та акцентування уваги на функціональній та галузевій структурах водогосподарського та аграрного комплексу. Розглянуто особливості природних монополій. Запропоновано складові управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємств природних монополій. В статті запропоновано трактування поняття «водогосподарський комплекс» як складової сільського господарства, водного господарства та природокористування. Обґрунтовано доцільність врахування екологічного чинника при оцінці інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств та водогосподарських організацій.

Ключові слова: природна монополія; інвестиційна привабливість; водогосподарський комплекс; аграрний комплекс; екологізація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток України на сучасному етапі характеризується становленням ринкової економіки, її інтеграцією у систему міжнародних економічних відносин. Вичерпання чинників екстенсивного економічного розвитку обумовлює постійне посилення уваги до пошуку нових факторів економічного зростання їх динаміки, що відповідає сучасному стану розвитку світової економіки. Відтак запровадження в Україні інвестиційно-інноваційної моделі економічного зростання з політичної мети перетворюється на об'єктивну необхідність.

На даний час водогосподарська галузь знаходиться в кризовому стані: погіршується технічний стан меліоративних споруд та систем, зростає забруднення й нераціональне використання водних ресурсів, використання меліорованих земель є непродуктивним (понад 35% використовуються як луки та пасовища).

Розбалансування оптимуму соціально-економічних пріоритетів розвитку агропромислового комплексу та водогосподарської сфери, природних умов щодо використання осушуваних земель при незадовільному функціонуванні інституціонального середовища призводить до відтоку інвестицій із цього сектору економіки, погіршення якості навколишнього природного середовища, зменшення ресурсного потенціалу регіону, погіршення соціальних чинників життя людей. Для розв'язання даної проблеми необхідно розробити інституціональні інструменти, які допоможуть дати відповідь на запитання: що є визначальним для платформи сталого розвитку – економіка, екологія чи їх раціональний симбіоз.

Актуальність використання зрошених та осушених земель потребує науково обґрунтованого інвестування в інженерні споруди, інфраструктуру, якість земель сільськогосподарського призначення, реконструкцію меліоративних систем тощо. Зокрема, обов'язковою умовою використання осушуваних земель є регулювання водного режиму. Звідси узгодження роботи територіальних підрозділів Держводагенства та Міністерства аграрної політики та продовольства України є передумовою економічно обґрунтованого та екологічно доцільного аграрного природокористування. Забезпечення співпраці таких організацій на різних рівнях фактично забезпечує вирішення загальнодержавних задач: продовольчої та біоенергетичної залежності держави, економічного зростання держави, експорту аграрної продукції, забезпечення робочих місць тощо.

Вивчення системної співпраці агропромислового сектору та водогосподарської сфери на всіх рівнях не набуло належної уваги із питань формування інноваційно-інвестиційної привабливості водогосподарського комплексу та потребує детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Більш вивченими є проблеми, пов'язані із раціональним використанням водного господарства як самостійної галузі або в складі інших галузей народного господарства. Зокрема, проблеми водокористування, розвитку водного господарства та механізмів його управління лежать в основі досліджень таких вітчизняних вчених як: Хвесик М.А., Кожушко Л.Ф., Дорогунцов С.І., Головинський І.Л., Балацький О.Ф., Голян В.А.,

Сташук В.А., Данилишин Б.М., Завадський Й.С., Муховиков А.М., Стахів О.А., Теліженко О.М., Яцик А.В., Яроцька О.В., Грановська Л.М. та інші. Вивченням сучасного стану та проблемних аспектів розвитку аграрного сектору займаються українські науковці, серед яких: Шубравська О.В., Мельник Л.М., Малік М.Й., Лісовий А.В., Саблук П.Т., Збарський В.К., Месель-Веселяк В.Я. та ін. Однак проблеми, що існують у галузі, потребують проведення подальших досліджень та пошуків шляхів їх ефективного вирішення як у межах окремих регіонів, так і країни у цілому. Дослідженням проблематики природних монополій в економічних системах займалися такі вітчизняні та закондонні вчені, як Філюк Г.М., Малахова Н.Б., Архангельський Ю., Блауг М., Долан Е., Ліндсей Д., Томпсон У. та інші. Проте, питання управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємств природних монополій потребує подальших досліджень.

Матеріали та методи дослідження. Інформаційну базу дослідження склали статистичні дані, офіційна звітність водогосподарських організацій, монографії, ресурси мережі Internet, результати власних досліджень. Під час дослідження використано: метод аналізу та синтезу, морфологічний, абстрактно-логічний, статистичний та графічний методи тощо.

Виклад основного матеріалу. Вивчення проблематики формування та використання водогосподарського комплексу дає змогу порівняти різні визначення змісту даного поняття. Так, Хвесик М.А. пояснює сутність водогосподарського комплексу з точки зору двох характеристик води – як частини живої природи і природного ресурсу, що необхідний для функціонування народного господарства [1]. На думку Дорогунцова С.І., водогосподарський комплекс – це екологічно, соціально та економічно обґрунтована система галузей і окремих підприємств господарства з використанням водних ресурсів [2]. Проте, на нашу думку необхідно детальніше розглянути поняття «водогосподарський комплекс» як комплекс, який знаходиться на стику трьох сфер людської діяльності – сільського господарства, водного господарства та природокористування й є частиною сфери матеріального виробництва, що функціонує як самостійна галузь народного господарства з метою поліпшення несприятливого водного режиму ґрунтів сільськогосподарських угідь.

Наразі у вітчизняному законодавстві суттєвим недоліком є відсутність чіткого визначення сутності поняття «водогосподарський комплекс». Крім того, до інших важливих недоліків слід віднести: зосередження більшості програм та пропозицій у сфері

водокористування, що супроводжується ігноруванням інших напрямків, зокрема, управління, відтворення та охорони водного фонду; не достатньо розкрито взаємодію між міністерствами та їх регіональними організаціями з питань вирощування гарантованих врожаїв; недостатньо міжгалузевих програм і проектів на різних рівнях тощо.

Оскільки, водогосподарська галузь та сільськогосподарське виробництво фактично є природними монополіями, доцільною є системна співпраця, деталізація виробничих процесів врахування особливостей управління інноваційно-інвестиційними процесами та акцентування уваги на функціональній та галузевій структурах водогосподарського та аграрного комплексу.

Авторські пропозиції щодо врахування специфіки управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємств природних монополій наведено на рис. 1.

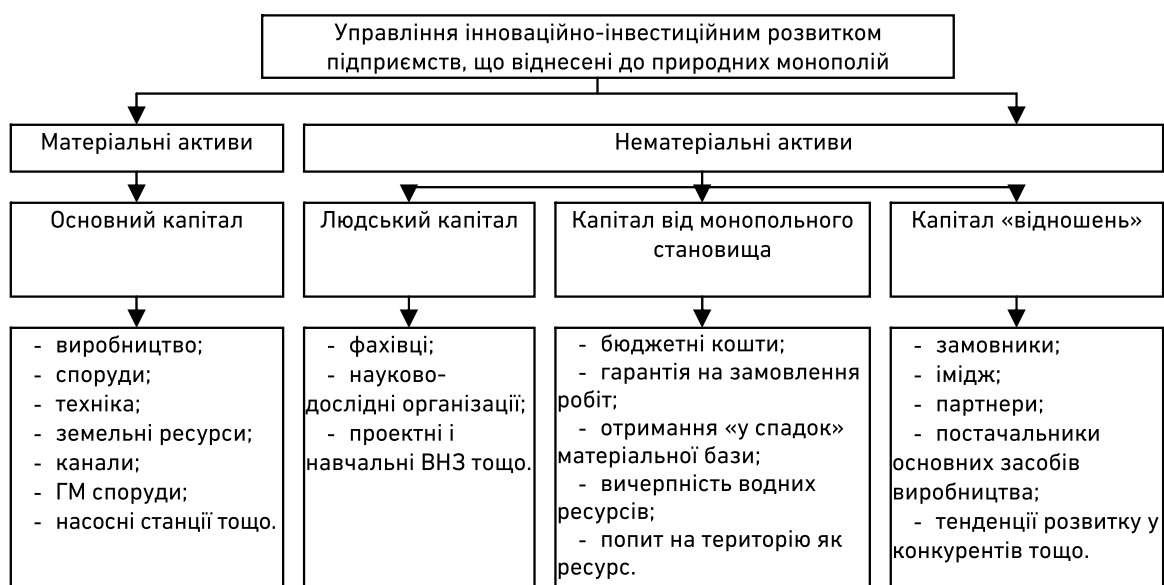

Рис. 1. Складові управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємств природних монополій (розроблено авторами)

Попередній відбір перспективних напрямів розвитку природних монополій необхідно здійснювати:

- у відповідності з науково-технічним прогресом; для сприяння розвитку та підвищення ефективності потенціалу організацій та регіону в цілому;
- для забезпечення конкурентоспроможності підприємств;
- з огляду на важливість вирішення соціальних проблем території, забезпечення ресурсної та екологічної безпеки тощо.

Протягом кількох останніх років на розвиток як водного господарства, так і сільськогосподарського виробництва на меліорованих землях України негативно впливає і процес розпаювання земельних площ та пов'язані з ним зміни форм власності в агропромисловому секторі, що здійснювалися без урахування особливостей використання побудованих у минулі роки меліоративних систем. Так, Кожушко Л.Ф. вказує на врахування трансформаційних процесів відносин власності, які відбуваються на меліорованих землях. Зокрема відзначено, що механізми, за якими здійснювалася трансформація відносин власності у сфері сільського господарства не враховували специфіки господарювання на меліорованих землях, а саме на обслуговування великих господарств (колгоспів, радгоспів). Такі фактори спричинили проблеми в управлінні та експлуатації меліоративних систем (особливо проблеми у фінансуванні ремонтних робіт) [3].

Хвесик М.А. відмічає, що негативні тенденції у розвитку водогосподарсько-меліоративного комплексу зумовлені, в першу чергу, недосконалістю інституціонального середовища водокористування, що не володіє достатнім набором сучасних форм інноваційно-інвестиційного забезпечення реалізації проектів реконструкції водогосподарських споруд та екологічного оздоровлення природних водних об'єктів, а також їх комерціалізації [4].

Негативним моментом, яким характеризується сьогодні водогосподарська сфера діяльності, є вихід з ладу основних меліоративних засобів, заміна яких за вартістю у десятки разів дорожча, ніж затрати на їх утримання у технічно справному стані. Крім того, меліоративним системам нині притаманні швидкі темпи морального зносу і фізичного старіння обладнання. Необхідно зазначити, що загальна вартість державних водогосподарських фондів, які перебувають на балансі водогосподарських організацій, становить понад 10,5 млрд грн. Ці фонди накопичувалися десятиріччями й через те вони становлять цілісну комплексну систему, руйнування якої призведе до певного занепаду водогосподарсько-меліоративної галузі.

Дослідження проблем і перспектив формування інституціонального середовища водокористування, що забезпечить більш дієвий вплив водного чинника на темпи соціально-економічного розвитку, дають підстави говорити про необхідність синхронізації інституціональних змін у національному водогосподарському комплексі з пріоритетами водокористування,

котрі визначені міжнародними водними та водоохоронними форумами. Одним з основних напрямів, що розглядається на цих форумах є створення інституціональних передумов для максимально можливого використання фінансових ресурсів при реалізації водогосподарських проектів і посилення впливу органів місцевої влади на водоохоронну діяльність. Враховуючи значний інвестиційний дефіцит у системі Держводагентства та низьку інвестиційну привабливість об'єктів водогосподарської нерухомості, вдало вирішити завдання модернізації матеріально-технічної бази й інфраструктури водогосподарського комплексу вдасться за рахунок виходу на вітчизняний ринок позикового капіталу міжнародних фінансових інститутів, які мають досвід реалізації інвестиційних проектів у сфері водокористування завдяки впровадженню ефективних форм взаємодії держави (муніципальних утворень) та приватного бізнесу.

Забезпечення інституціонального середовища екологічних, економічних та соціальних умов щодо територіальних громад, належних їм земельних ресурсів та рівня їх використання підвищить капіталізацію земельних ресурсів, рівень інвестиційної привабливості територій, розширить систему ландшафтно-екологічних комплексів, самовідновлення земельних ресурсів.

Пошук шляхів для підвищення ефективності підприємницької діяльності сьогодні визначається парадигмою сталого розвитку, відповідно до якої усе більшого поширення набувають підходи, пов'язані з екологізацією усіх сторін суспільної діяльності, впровадженням сучасних механізмів та інструментів врахування екологічних чинників у господарській діяльності та забезпеченням ресурсно-екологічної безпеки. Стабільний довготривалий розвиток, який би створив умови для не тільки кількісного, а й якісного зростання рівня забезпечення потреб теперішнього та майбутнього поколінь є безумовною вимогою економічного руху суспільних систем.

Перевитрата природних ресурсів у світовому масштабі продовжує збільшуватися, що приводить до руйнування екосистем, накопичення відходів, забруднення всіх компонентів природи та зміни клімату. Це вимагає посилення уваги світового співтовариства до проблем екологізації виробництва на всіх рівнях, у першу чергу – на макрорівні, на рівні підприємців, виробників, реальних природокористувачів. Вони ще на стадії прийняття інвестиційних рішень повинні орієнтуватися не тільки на досягнення високих показників економічної ефективності, але й враховувати вплив на

довкілля, що є одним з вирішальних факторів ухвалення господарських рішень.

Важливе значення екологізації інвестиційної діяльності підтверджують останні дослідження, які свідчать, що екологічні інвестиції в розмірі 1% від світового ВВП протягом кількох років можуть призвести до створення критичної маси «зеленої» інфраструктури, достатньої для закладення фундаменту цілісної «зеленої» економіки у світовому масштабі [5].

Під екологізацією інвестиційної діяльності маємо на увазі комплексний і системний процес екологічного перетворення інвестиційної діяльності, спрямований на зниження екодеструктивного впливу сфери виробництва, обігу, споживання, основним пріоритетом якого є повсюдне впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу та «екологічно орієнтованих інвестицій». Екологізація інвестиційної діяльності здійснюється в рамках декількох основних напрямків:

- це екологізація розвитку інвестиційної діяльності окремих секторів економіки;
- це екологізація регіонального інвестиційного розвитку;
- це екологізація інвестиційної діяльності окремих суб'єктів господарювання;
- це розвиток екологічного бізнесу як інфраструктурної складової процесів екологізації інвестиційної діяльності [6; 7].

Врахування екологічного чинника суттєво підвищує інвестиційну привабливість сільськогосподарських підприємств та водогосподарських організацій, яка визначається як суб'єктивне сприйняття інвестором інвестиційних екологічно орієнтованих характеристик сільськогосподарських підприємств та водогосподарських організацій (екологічних аспектів, еколого-економічних ризиків і т.д.). Інвестиційна привабливість з урахуванням екологічного чинника формується в процесі аналізу, оцінки та порівняння різних інвестиційних проектів і базується на розрахунках та експертних оцінках. Методична і методологічна база реалізації та економічних оцінок формування інвестиційної привабливості екологічно орієнтованих інвестиційних проектів перебуває на стадії становлення.

Основні сучасні механізми та інструменти формування і оцінки інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств та водогосподарських організацій з урахуванням екологічного чинника, що широко застосовуються в розвинутих країнах представлено на рис. 2.

Рис. 2. Механізми формування інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств та водогосподарських організацій з урахуванням екологічного чинника [8]*

*доповнення авторів виділено курсивом

Таким чином, сучасні підходи до залучення інвестицій потребують подальшого удосконалення в системі держава - регіон - підприємство. Врахування екологічного чинника при формуванні інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств та водогосподарських організацій є необхідним для досягнення стійкого розвитку і збалансованого природокористування.

Висновки з проведеного дослідження. Системним аналізом інноваційних підходів до управління інвестиційним потенціалом сільськогосподарських підприємств та водогосподарських організацій: встановлено ознаки природних монополій, до яких віднесено водогосподарську галузь та сільськогосподарське землекористування; обґрунтовано складові управління інноваційно-інвестиційним розвитком підприємств природних монополій. При розгляді поняття «водогосподарський комплекс» запропоновано враховувати, що комплекс знаходиться на стику трьох сфер людської діяльності – сільського господарства, водного господарства та природокористування. При проведенні дослідження обґрунтовано доцільність врахування екологічного чинника при оцінці інвестиційної привабливості підприємства.

Подальшого дослідження потребує розробка механізму

екологізації інвестиційної діяльності агропромислового комплексу та водогосподарської сфери з врахуванням синергетичного зв'язку у їх функціонуванні.

1. Хвесик М., Левковська Л. Управління водними ресурсами: євроінтегративний вектор. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2019. № 5 (24). С. 6–13. **2.** Дорогунцов С. І., Хвесик М. А., Головинський І. Л. Водні ресурси України (проблеми теорії та методології) : монографія. Київ, 2002. 227 с. **3.** Водний менеджмент в Україні: проблеми та інновації розвитку : колективна монографія / за ред. Л. Ф. Кожушка та ін. Рівне, 2018. 638 с. **4.** Хвесик М. А. Інвестиційне забезпечення модернізації водогосподарського комплексу України в умовах змін клімату. *Управління водними ресурсами в умовах змін клімату* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : ІВПІМ, 2017. С. 16–17. **5.** Edward B. Barbier. A global green new deal: rethinking the economic recovery. UNEP, 2010. 334 p. **6.** Кульчицький Я. В., Кульчицький Б. В., Панчишин С. М. Екологізація економічних систем як визначальна домінанта парадигмальних змін в економічній теорії ХХІ століття. *Науковий вісник НЛТУ України. Сер. економічна*. 2018. Том 28, № 9. С. 16–20. **7.** Андреева Н. Н. Экологически ориентированные инвестиции: выбор решений и управление : монография. Одесса : Феникс. 2006. 536 с. **8.** Вишняков Я. Д., Авраменко А. А., Зунин С. В. Проблемы рейтинговой оценки инвестиционной привлекательности предприятий, с учетом экологической составляющей. *Российское предпринимательство*. 2006. № 4. С. 96–101.

REFERENCES

1. Khvesyk M., Levkovska L. Upravlinnia vodnymy resursamy: yevrointehratyvnyi vektor. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalyyi rozvytok*. 2019. № 5 (24). S. 6–13. **2.** Dorohuntsov S. I., Khvesyk M. A., Holovynskiy I. L. Vodni resursy Ukrainy (problemy teorii ta metodolohii) : monohrafiia. Kyiv, 2002. 227 s. **3.** Vodnyi menedzhment v Ukraini: problemy ta innovatsii rozvytku : kolektyvna monohrafiia / za red. L. F. Kozhushka ta in. Rivne, 2018. 638 s. **4.** Khvesyk M. A. Investytsiine zabezpechennia modernizatsii vodohospodarskoho kompleksu Ukrainy v umovakh zmin klimatu. *Upravlinnia vodnymy resursamy v umovakh zmin klimatu* : zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv : IVPIM, 2017. S. 16–17. **5.** Edward B. Barbier. A global green new deal: rethinking the economic recovery. UNEP, 2010. 334 p. **6.** Kulchytskyi Ya. V., Kulchytskyi B. V., Panchyshyn S. M. Ekologizatsiia ekonomichnykh system yak vyznachalna dominanta paradyhmalnykh zmin v ekonomichnii teorii KhKhI stolittia. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. Ser. ekonomichna*. 2018. Tom 28, № 9. S. 16–20. **7.** Andreeva N. N. Ekologicheski oriyentirovannyye investitsii: vybor reshenii i upravlenie : monohrafiia. Odessa : Feniks. 2006. 536 s. **8.** Vishniakov Ya. D., Avramenko A. A., Zunin S. V.

Problemy reitingovoi otsenki investitsyonnoi privlekatelnosti predpriatii, s uchetom ekologicheskoi sostavliaiushchei. *Rossiyskoe predprinyimatelstvo*. 2006. № 4. S. 96–101.

**Shcherbakova A. S., Candidate of Economics (Ph.D.), Moroz E. H.,
Candidate of Economics (Ph.D.)** (National University of Water and
Environmental Engineering, Rivne)

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC BASIS OF MANAGING THE
INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT OF ENTERPRISES OF
NATURAL MONOPOLIES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE
DEVELOPMENT OF UKRAINE**

The article proves that the implementation of an innovation and investment model of economic growth in the country from a political goal turns into an objective necessity. It is confirmed that a rational symbiosis of economy and ecology is needed to reduce the outflow of investments from the country, improve the quality of the environment, increase the resource potential of the region. In the article proved that systematic cooperation, production processes detailing, taking into account the features of managing the innovation and investment processes and focusing on the functional and sectoral structures of water and agricultural complex is advisable. The peculiarities of natural monopolies have been considered. The components of managing the innovation and investment development of natural monopolies' enterprises have been offered. The article deals with the interpretation of the concept of «water management complex» as a component of agriculture, water management and nature resources management. It is proved that the negative tendencies in the water management' development are due, first of all, to the imperfection of the institutional environment of water use, that doesn't possess a sufficient set of modern forms of innovation and investment support for the implementation of projects for the reconstruction of water facilities, rehabilitation of natural water bodies and its commercialization. The expediency of taking into account the environmental factor in assessing the investment attractiveness of agricultural enterprises and water management organizations have been substantiated. The article finds that modern approaches to attracting the investments, require further improvement in «state – region – enterprise» system.

Keywords: natural monopoly; investment attractiveness; water management complex; agricultural complex; ecologization.

Щербакова А. С., к.э.н., Мороз Э. Г., к.э.н. (Национальный университет водного хозяйства и природопользования, г. Ровно)

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННО-ИНВЕСТИЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРЕДПРИЯТИЙ ЕСТЕСТВЕННЫХ МОНОПОЛИЙ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ УКРАИНЫ

В статье доказано, что введение инновационно-инвестиционной модели экономического роста в стране с политической цели превращается в объективную необходимость. Подтверждено, что для уменьшения оттока инвестиций из страны, улучшение качества окружающей природной среды, наращивание ресурсного потенциала региона необходим рациональный симбиоз экономики и экологии. В статье доказано, что целесообразным является системное сотрудничество, детализация производственных процессов учета особенностей управления инновационно-инвестиционными процессами и акцентирование внимания на функциональной и отраслевой структурах водохозяйственного и аграрного комплексов. Рассмотрены особенности естественных монополий. Предложены составляющие компоненты управления инновационно-инвестиционным развитием предприятий естественных монополий. В статье предложена трактовка понятия «водохозяйственный комплекс» как составляющая сельского хозяйства, водного хозяйства и природопользования. Обоснована целесообразность учета экологического фактора при оценке инвестиционной привлекательности сельскохозяйственных предприятий и водохозяйственных организаций.

Ключевые слова: естественная монополия; инвестиционная привлекательность; водохозяйственный комплекс; аграрный комплекс; экологизация.
